

Wiara w świecie bizantyńskim

Mary Cunningham

przełożył Tadeusz Szafrąński

Instytut Wydawniczy Pax
Warszawa

*Dla Richarda, Emily
i Jamesa*

Mozaika nad
głównym wejściem
do narteksu kościoła
Hagia Sophia w
Konstantynopolu,
przedstawiająca
cesarza rzymskiego
w postawie
błagalnej przed
Chrystusem.
Historycy sztuki
przypuszczają, że
jest to Leon VI
(886-912), który
kłęczy przed
Chrystusem jako
symbolem Mądrości
Bożej.

Poprzednie strony:
Malowidło ściennie
przedstawiające
scenę
Zmartwychwstania
(*Anastasis*, 1316-
-1321) w kaplicy
bocznej monasteru
Chora w
Konstantynopolu

Strona pierwsza:
Barberini (rzeźba
w kości słoniowej),
VI w.

Tytuł oryginału
Faith in the Byzantine World

Tekst Copyright © Mary Cunningham
Copyright © Lion Hudson plc 2002

© Copyright for the Polish translation
by Tadeusz Szafrński
© Copyright for the Polish edition
by Instytut Wydawniczy Pax
Warszawa 2006

Redaktor
Marta Szafrńska-Brandt

Redakcja techniczna
Ewa Dębicka-Szmagier

Korekta Zespół

ISBN 978-83-211-1767-6

Spis treści

Wprowadzenie 6

1. Chrześcijańskie Cesarstwo Rzymskie (330-843) 17

2. Rozchodzenie się dróg (843-1453) 31

3. Kościół i państwo 48

4. Służba na rzecz wspólnoty 59

5. Ideał życia pustelniczego 75

6. Święte miejsca, święci ludzie 94

7. Królestwo Boże na ziemi 107

8. Doktryna a siedem soborów ekumenicznych 121

9. Wiara a światopogląd 141

10. Sztuka jako wyraz wiary 159

11. Dziedzictwo 177

Chronologia 181

Lektura uzupełniająca 184

Indeks 186

Źródła zdjęć 192

Wprowadzenie

Wyrósłszy z mało znanych korzeni palestyńskich, chrześcijaństwo powoli stało się dominującą religią późnego Cesarstwa Rzymskiego, niekiedy przekraczając jego granice. W najwcześniejszym okresie Kościół chrześcijański stanowił jedność, połączony był siecią biskupstw, wspólną wiarą i sakramentami. Ze zjednoczonego Kościoła pierwszych wieków wyłoniły się dwie główne tradycje chrześcijańskie: Kościół katolicki i Kościoły prawosławne. Pierwszy rozwijał się początkowo w zachodniej Europie, ten drugi w cesarstwie, które dziś nazywamy „bizantyńskim”; jego stolicą był Konstantynopol (dziś Sztambuł). Należy pamiętać, że obie połówki świata chrześcijańskiego oficjalnie stanowiły całość przez całe pierwsze tysiąclecie chrześcijaństwa.

Decydujący rozłam nastąpił w 1054 roku, choć na długo przedtem można było dostrzec narastające podziały między chrześcijanami łacińskiego i greckiego obszaru językowego. Mimo to można mówić o jedności całego chrześcijańskiego świata nawet po tej dacie. Zachodni i wschodni chrześcijanie wyznawali tę samą doktrynę, zachowali tę samą liturgię i uznawali te same przedmioty kultu, takie jak krzyż czy Biblia. Istniały jednak drobne różnice w tradycjach muzycznych, w sprawach dyscypliny i w formułowaniu doktryny. Na przykład sposób postępowania się świętymi obrazami (ikonami) pozostał dla chrześcijan Zachodu czymś obcym, chociaż oni także popierali sztukę religijną w swych kościołach i domach. Być może najważniejszym powodem rozłamu był problem władzy. Papieże utwierdzali się w przekonaniu, że to oni mają reprezentować najwyższą władzę w Kościele chrześcijańskim. Natomiast wschodni biskupi i patriarchowie bronili istnienia pentarchii, czyli pięciu starożytnych diecezji (patriarchatów), Rzymu, Konstantynopola, Aleksandrii, Antiochii i Jerozolimy. I chociaż wschodni biskupi uznawali prymat papieża

wśród biskupów, nie byli skłonni przyznać mu supremacji w Kościele.

Książka ta przedstawia dzieje Kościoła bizantyńskiego w latach 330-1453. Do pewnego stopnia te granice czasowe – zwłaszcza w odniesieniu do początków wschodniego Cesarstwa Rzymskiego – stanowią przedmiot dyskusji. Mimo to założenie przez cesarza Konstantyna nowej stolicy (Konstantynopol) w Azji Mniejszej może być traktowane jako początek tego nowego chrześcijańskiego cesarstwa. Zajęcie Konstantynopola przez Turków Ottomańskich w 1453 roku ostatecznie kończy długą i zróżnicowaną historię dominacji bizantyńskiej. Tytuł tej książki, *Wiara w świecie bizantyńskim*, jest również pod pewnymi względami nieścisły. W Bizancjum mieszkali w różnym czasie ludzie wyznający różną wiarę; nie tylko chrześcijanie, lecz także Żydzi, Samarytanie, „heretycy”, czyli odstępcy od „prawdziwej” wiary, a nawet, we wcześniejszym okresie, poganie. Mimo to chrześcijaństwo prawosławne stało się w końcu IV wieku dominującą wiarą w Cesarstwie Bizantyńskim. Wiara nie tylko kształtowała życie i postawy mieszkańców; sprawujący władzę – a także Kościół urzędowy – byli przepojeni naukami chrześcijańskimi. W kolejnych rozdziałach będziemy omawiać różne aspekty tej cywilizacji chrześcijańskiej, włącznie z bliskimi relacjami między Kościołem a państwem, a także z doktryną i światopoglądem.

Spółeczeństwo Cesarstwa Bizantyńskiego uważa się tradycyjnie za konserwatywne i represyjne. Ludzie Kościoła, uczeni i politycy, zapatrzeni w starożytną przeszłość, usiłowali zachować klasyczną kulturę, prawa i wartości – oczywiście w ramach chrześcijaństwa. Historycy, począwszy od Edwarda Gibbona w XVIII wieku, podkreślali nie tylko tradycjonalizm tego społeczeństwa, ale również jego korupcję i brak kreatywności. W istocie rzeczy ten pogląd na Bizancjum jest pod wieloma względami nieadekwatny. Jeżeli zaczniemy studiować dokładnie teksty i dzieła sztuki, stanie się dla nas oczywiste, że w okresie całych jedenastu stuleci myśl twórcza i poglądy religijne kwitły i rozwijały się.